

Temat: „Ja nie jestem rośliną” – portret niepełnosprawnego Mateusza, bohatera filmu Macieja Pieprzycy *Chce się żyć* - scenariusz lekcji dla szkół ponadgimnazjalnych (język polski).

Opracowała: Małgorzata Wiśniewska

Cele lekcji:

Po lekcji uczeń powinien:

- poszerzyć swoją wiedzę na temat życia ludzi niepełnosprawnych (i z ludźmi niepełnosprawnymi) oraz uwrażliwić się na ich problemy;
- poznać metody pracy z niepełnosprawnymi (system Blissa);
- analizować kompozycję filmu w kontekście jego tematyki.

Metody i formy pracy:

- konstruowanie notatek z lekcji;
- burza mózgów;
- praca w grupach;
- heureka;
- dyskusja kierowana;

Środki dydaktyczne:

- film Macieja Pieprzycy, *Chce się żyć* Polska, 2013;
- Jolanta Steciuk, *Język Blissa - szansa dla dzieci z porażeniem mózgowym*, Magazyn „Wysokie Obcasy” z dn. 01.02.2002;
- www.culture.pl;
- www.filmweb.pl;
- www.portalfilmowy.pl.

Pojęcia kluczowe:

- człowiek niepełnosprawny
- akt komunikacji
- Język Blissa
- kompozycja kłamrowa

Czas:

- 1lekcja

Przebieg lekcji:

1. Po projekcji zachęcamy uczniów do podzielenia się wrażeniami i wskazania, ich zdaniem, najważniejszych problemów poruszonych przez reżysera (burza mózgów). Propozycje zapisujemy na tablicy, np.:

Chce się żyć to film o:

- bogatym życiu wewnętrznym i wrażliwości osoby niepełnosprawnej ruchowo, ale nie – intelektualnie;
- problemach, jakie powstają w wielodzietnej rodzinie wychowującej niepełnosprawne dziecko;
- sile miłości rodzicielskiej;

- stereotypach w postrzeganiu i ocenie niepełnosprawnego człowieka przez różne środowiska;
- metodach wyrażania siebie i komunikowania się ze światem przez osoby z porażeniem mózgowym;
- sile i wartości każdego życia (*Chce się żyć*).

2. Inicjujemy rozmowę pytaniem o wyznaczniki człowieczeństwa, wychodząc od analizy dwóch początkowych scen filmu, kiedy najpierw lekarka, badająca chłopca, a potem uzdrowiciel, zajmujący się małym Mateuszem arbitralnie wyrokuje daremność i nieskuteczność edukacji dziecka. W formułowaniu wniosków pomocne mogą okazać się wypowiedzi filmowych „specjalistów”:

„Chłopiec jest w głębokim upośledzeniu umysłowym (...) Powinna go pani [matka] oddać – jego mózg nie pracuje, to jest roślina...”

„[On-Mateusz] tak jak mój pies, ślini się na widok jedzenia”.

„Pieniądze nic tu nie pomogą – trzeba się pogodzić” [ze stanem Mateusza].

Pod kierunkiem nauczyciela młodzież komentuje zachowanie i słowa autorytetów, zwracając uwagę nie tylko na sztywność i stereotypowość w postrzeganiu i analizie zachowań niepełnosprawnego ruchowo pacjenta, ale także brak empatii (porównanie chłopca do psa) i kategoryczne odrzucanie sugestii matki, która na co dzień obserwuje syna i dostrzega, wprawdzie nieczytelne dla niej, ale obecne **znaki**, jakie chłopiec wysyła do otoczenia: „Żeby ja cię mogła zrozumieć...”.

Przypominamy sobie schemat komunikacji Romana Jacobsona i pojęcie kodu, a następnie prosimy młodzież o podanie przykładów sytuacji, kiedy chłopiec próbuje skomunikować się ze światem (co oczywiście świadczy o pracy mózgu), np: Mateusz chce wskazać, gdzie leży zgubiona broszka; ukarać agresywnego ojca Anki; zademonstrować swój bunt, rzucając się ze schodów. Operuje mową ciała, nie mogąc wyartykułować tego, co widzi, myśli i czuje. Natrafia jednak na barierę w porozumieniu: odbiorcy nie odczytują właściwie jego komunikatów. Ze stygmatem upośledzenia umysłowego, odmawiającym mu człowieczeństwa, sytuującym go pomiędzy „rośliną a psem” Mateusz będzie żył 25 lat. Po tym czasie, przez przypadek, ale też dzięki zainteresowaniu i empatii pani psycholog z ośrodka, okaże się jednak, że jest on całkowicie normalnym i inteligentnym człowiekiem (a nie – „debilem”). Może w pełni komunikować się ze światem zewnętrznym, jeśli tylko ten świat znajdzie klucz do jego umysłu (zastosuje właściwy kod – system Bliss) i stworzy mu odpowiednie warunki.

Wnioski: Historia Mateusza, inspirowana prawdziwymi wydarzeniami, wykazuje konieczność zweryfikowania obiegowych, stereotypowych opinii na temat ludzi niepełnosprawnych. Uczy pokory wobec „innego” zachowania, odkrywa bogactwo życia wewnętrznego (poczucie humoru, fantazję, duchową głębię) osoby z porażeniem mózgowym.

3. Drugim wątkiem rozważań będą kontakty Mateusza z otoczeniem. Wspólnie przyjrzymy się rodzinie, w której jedno z dzieci jest poważnie chore. Zbadamy wzajemne relacje i nieuniknione problemy. Zastanowimy się nad życiem uczuciowym i erotycznym bohatera filmu. Wreszcie, określimy rolę nauczycielki języka Bliss.

Dzielimy zespół klasowy na 6 grup, prosząc o przygotowanie krótkiej charakterystyki relacji:

Grupa 1: Mateusz – - matka

Grupa 2: Mateusz – ojciec

Grupa 3: Mateusz - rodzeństwo (starsza siostra i brat)

Grupa 4: Mateusz – Anka (pierwsza miłość)

Grupa 5: Mateusz – Magda (wolontariuszka w ośrodku)

Grupa 6: Mateusz – pani Jola (nauczycielka)

Propozycje odczytania:

1. Mama jest zawsze „po stronie” Mateusza. Jej miłość jest bezwarunkowa: poświęca mu cały swój czas, pielęgnuje go, uczy podstawowych czynności życiowych, rozmawia z nim, wierzy w niego i nie traci nadziei na zrozumienie syna. Mimo negatywnych opinii specjalistów co do możliwości rozwoju chłopca, mama nie oddaje go do ośrodka. Chłopiec wychowuje się razem z rodzeństwem, nie jest izolowany. Mama stara się rozpoznać i odczytać jego sygnały. To dzięki jej trosce, uwadze, wytrwałości i cierpliwości, a przede wszystkim – miłości Mateusz rozwija się intelektualnie i emocjonalnie, prowadząc swój „wewnętrzny pamiętnik”. Dopiero wypadek i pobyt matki w szpitalu zmuszą rodzinę do oddania chłopaka do ośrodka, gdzie matka będzie go regularnie odwiedzać, przynosząc wieści o rodzinie i sąsiadach. Mateusz bardzo tęskni, przeżywa bunt, cierpi: „Nie podobało mi się tu, czekałem na nią”; „Nienawidziłem jej. Jak mogła mnie zostawić wśród tych debili!”. Ostatecznie, kiedy zostaje odkryty jako pełnowartościowy człowiek i mama zabiera go do domu, „przecina pepowinę” – wraca do ośrodka, który stał się już jego nowym miejscem na ziemi.

2. „Tata jest czarodziejem” – maly Mateusz bawi się z ojcem, razem z nim spogląda w niebo, na gwiazdy i poznaje kosmos, otrzymuje od niego wózek, który tata sam skonstruował. Ojciec rozbudza w synu ciekawość świata, fantazję i wyobraźnię. Okazując synowi miłość i przywiązanie, uczy go pogody ducha, odwagi, siły i wiary w siebie: „Żeby się nie poddawał – **dobrze jest**”. Tę ojcowską dewizę będzie sobie powtarzał w trudnych momentach, przypominając sobie „niepoprawny optymizm” zmarłego przedwcześnie ojca.

3. Posiadanie młodszego brata, który z racji swej choroby skupia całkowitą uwagę mamy i czas wolny taty staje się problemem dla rodzeństwa. Obydwoje czują się odtrąceni, zaniedbywani, zazdrośni o uczucia. Nie rozumieją poświęcenia matki, potrzebują czasu, by przekonać się do Mateusza i poczuć się za niego odpowiedzialni. Kiedy dorastają, wychodzą z nim na podwórko, opiekują się bratem, który z kolei uczestniczy w ich dojrzwaniu, inicjacjach erotycznych (Matylda stroi się na randkę, Tomek zaprasza dziewczynę do domu). Nadchodzi jednak moment, kiedy siostra zakłada rodzinę i oczekuje, że matka, której coraz trudniej jest zajmować się prawie dorosłym niepełnosprawnym synem (choć się nie skarży!), odda go do ośrodka. Rodzi się konflikt interesów: dorosła córka, która dotąd dorastała w cieniu Mateusza, domaga się swoich praw. W finale opowieści sam bohater bez żalu, świadomie wybierze ośrodek jako swój drugi dom (scena przed komisją lekarską).

4. Siedząc na parapecie i obserwując godzinami życie sąsiadów, Mateusz zwróci uwagę na samotną, delikatną i wrażliwą Ankę. Dziewczyna odwzajemni jego spojrzenia i uwagę, odczyta sygnały – porozumieją się bez słów. Będą wspólne spacerunki, wycieczki do miasta oraz lektura – dziewczyna czyta chłopcu książki, zwierza mu się. Rodzi się przyjaźń i wzajemna odpowiedzialność – Mateusz chce bronić Anki przed agresywnym ojcem (scena z policjantem), a ona z bólem żegna przyjaciela, opuszczając dom wraz z maltretowaną

matką. Obydwoje zbliża do siebie ich samotność, cierpienie, które wyostreza wrażliwość, oraz głód uczuć i potrzeba zainteresowania.

5. Zupełnie inny charakter przybiera relacja bohatera z Magdą, choć i tu po stronie dziewczyny niezaspokojone są potrzeby bliskości, uwagi i miłości. Zachwiane poczucie własnej wartości (które musi wzmacniać, pracując jako wolontariuszka, wiążąc się z bezdomnymi czy chorymi), emocjonalny i psychiczny zamęt, w jaki wpadła bohaterka po stracie matki i ponownym związaniu się ojca z inną kobietą, zbliżają ją do niepełnosprawnego chłopca. Kontakt z nim to na początku kolejne trudne, wręcz karkołomne wyzwanie, jakie stawia sobie szukająca miejsca w życiu dziewczyna. Jednak im bliżej poznaje Mateusza, dając mu radość muzyką i tańcem, tym bardziej przekonuje się, że „On rozumie. Jak mówię do niego, to on reaguje”. Magda spędza z Mateuszem coraz więcej czasu, przywiązuje chłopca do siebie, rozbudza jego pożądanie, a nawet robi nadzieję wspólnego życia – przedstawia go ojcu jako swego narzeczonego. Nadużywa jednak zaufania i ostatecznie go porzuca. Postawa Magdy – osoby niewątpliwie pogubionej i zagubionej - nie jest do końca jednoznaczna: nie wiemy, czy jej emocjonalne zaangażowanie w związek z chorym chłopakiem wynika tylko z niezaspokojonej potrzeby miłości, a może dziewczyna szuka siebie, nowej drogi w życiu. A może to kolejny kaprys egoistycznej i niedojrzalej panny z „dobrego domu”, która szuka mocnych wrażeń i chce jednocześnie zrobić na złość ojcu, który znalazł sobie drugą żonę.

6. Pani Jola to cierpliwy, wytrwały i niepoddający się łatwo nauczyciel w ośrodku dla niepełnosprawnych umysłowo. Stosuje niestandardowe metody szukania kontaktu z chorymi, ma odwagę „iść po prąd” i próbować komunikować się z osobami z porażeniem mózgowym. Dzięki metodzie Bliss’a „odkrywa” Mateusza, dając mu szansę porozumienia się ze światem i decydowania o swojej przyszłości.

Czym jest język Bliss’a? – informacja z artykułu Jolanty Steciuk

Język Bliss’a to nazwa systemu porozumiewania się, gdzie zamiast mowy stosowany jest zapis graficzny słów. Zawiera około trzech tysięcy symboli.

Symbole Bliss’a są graficzną ilustracją całych wyrazów(...). Symbole przypominają szkolne szlaczki: fale, łuki, kropki, pionowe i ukośne kreski, okręgi. Znaczenia niektórych łatwo się domyślić: np. „kochać” to serce przebite strzałą. Symbol ognia przypomina znak zapytania, woda to pozioma fala, słońce to okrąg. „Rozczarowanie”, „kombinezon narciarski” i „do diabła!” są bardziej skomplikowane. Łączenie symboli pozwala tworzyć nowe znaczenia. „Dieta” to symbol słowa „plan” połączony z symbolem „jeść”. „Dinozaur” to „gad” + „przeszłość”. „Energia atomowa” to „energia” + „jądro atomu”. Bliss jest bardzo logiczny. Jeśli nad symbolem „ubranie” dorysujemy mały daszek, otrzymamy czasownik: „ubierać się”. Takie dodatkowe znaczki pozwalają też określić czas teraźniejszy, przeszły i przyszły, liczbę, przymiotniki itd. W zależności od stopnia porażenia [osoby] wskazują symbole palcem, wskaźnikiem przymocowanym do kasku na głowie, ruchem gałek ocznych.

4. Na koniec przechodzimy do opisu kompozycji filmu Macieja Pieprzycy, wykorzystującej właśnie język symboli Bliss’a. Stawiamy pytania pomocnicze:
 - a. W jaki sposób reżyser zaakcentował znaczenie sceny wyboru domu (ośrodka) przez Mateusza?
 - b. Jak podzielona jest opowieść o niepełnosprawnym chłopcu?
 - c. Kim jest narrator z off-u i jaką pełni funkcję?

Wprowadzając **kompozycyjną kłamrę**, Maciej Pieprzyca podkreślił znaczenie świadomego wyboru Mateusza, który chce wrócić do ośrodka dla upośledzonych umysłowo.

Jednocześnie otwarcie filmu sceną z dorosłym bohaterem wzbudza ciekawość widza i chęć poznania wcześniejszych losów postaci. Swoją opowieść o Mateuszu podzielił autor na 7 ułożonych chronologicznie i zatytułowanych w języku Blissa rozdziałów: „dowód”, „czarodziej”, „chłopak”, „dobrze jest”, „uśmiech”, „słowa” i „człowiek”. Sygnalizują one etapy rozwoju bohatera, jego zmagania ze światem, który w końcu uznaje w nim człowieka. Już w pierwszym rozdziale ujawnia się tajemniczy głos z off-u, który inteligentnie i z dużą dozą humoru komentuje wydarzenia i rolę samego bohatera. Szybko domyślamy się, że narratorem jest Mateusz, który daje się poznać jako wnikliwy, wrażliwy i empatyczny obserwator otoczenia.

5. Praca domowa (dwie wersje): 1. Jak rozumiesz zachowanie Mateusza przed komisją lekarską? Co chce udowodnić lekarzom? Jakich wartości broni bohater? 2. O czym świadczy zainteresowanie kosmosem – dlaczego Mateusz tak często i chętnie spogląda w niebo?